

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 26

Заснований в 1996 році

Рівне – 2003

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 26. — Рівне: РДГУ, 2003. — 170 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, психології, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

***Янциур Микола Сергійович** – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).*

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №9 від 25.04.2003 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 7.
університет, 2003

© Рівненський державний гуманітарний

3. Бадер В. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням // Початкова школа. – 2000.– № 8.
 4. Лопух Л. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів // Початкова школа. – 2003.– №5. – С. 11-14.
 5. Павленко Л. Речення. Аналіз речення: Урок–екскурсія // БВПШ. – 2001. – №19. – С. 8-11.
 6. Павлик О. Специфіка писемного мовлення і засоби його розвитку // Початкова школа. – 2002. – № 9. – С. 7-10.
- Одержано редакцією 24.03.2003

УДК: 372.41 3.О.Захарчук

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ВИРАЗНО ЧИТАТИ

В умовах перебудови народної освіти переміни все більше входять у шкільне життя. Продовжується процес демократизації, гуманізації навчання та виховання, розширюється самостійність в удосконаленні організації та змісту освіти з урахуванням інтересів та потреб учнів, створюються широкі можливості для диференціації навчання.

Проблема використання виразного читання як ефективного засобу в навчально-виховному процесі має давню традицію, чималу теоретичну і методичну спадщину. Значний вклад у розвиток цієї проблеми внесли педагоги та методисти Є.Славинецький та С.Полоцький (ввели в практику школи виразне читання), Ф.І.Буслаєв (обгрунтував необхідність виразного читання в школі та методику викладання), К.Д.Ушинський (опрацював вчення про формування в дитини “дару слова”), В.Я.Стоюнін, В.П.Острогорський, В.П.Шереметевський, П.Д.Боборикін, П.Д.Семенов, Д.Д.Коровяков, П.І.Сентюріна та інші (розглядали виразне читання як мистецтво з великими виховними можливостями), Ю.Е.Озаровський (дослідив залежність читацької майстерності від загального і естетичного розвитку читця), Г.В.Ортоболовський, В.М.Аксьонов, М.О.Рибнікова, В.В.Голубков, Є.В.Язовицький, Я.М.Смоленський, С.А.Кочарян, Т.Ф.Завадська, М.М.Стракевич, Л.О.Горбушина, Б.С.Найдьонов, Г.К.Бочаров, Т.А.Ладиженська та інші (опрацювали теорію і практику виразного читання).

Вагомий результат роботи педагогів та методистів – створення теоретичної структури та змісту курсу виразного читання, опрацювання положень техніки та логіки мислення, емоційно-образної виразності, особливостей читання творів різних жанрів. Однак проблема розвитку виразного читання в молодших школярів є недостатньо дослідженою. Не визначено зміст та форми роботи з виразного читання в умовах педагогічного процесу, взаємозв'язок компонентів виразного читання та послідовність їх використання в уроці, способи ефективної підготовки текстів до виразного читання і аналізу їх з дітьми, специфіку цієї роботи протягом уроку та на уроках читання творів різних за жанрами. Отже, в цілому недостатньо досліджено проблему педагогізації процесу навчання виразного читання.

Недостатній рівень теоретичного і практичного обгрунтування та дослідження виразного читання в практиці роботи школи, особливо в початкових класах, зумовили вибір і визначення об'єкта, предмета, мети формування робочої гіпотези.

Об'єкт дослідження – навчальна діяльність учнів початкових класів у процесі оволодіння читанням, а **предмет** – методика формування в них умінь виразно читати.

Мета роботи – розробити, обгрунтувати та експериментально перевірити дієвість опрацьованої системи розвитку виразного читання в молодших школярів.

Практичний аспект мети дослідження – довести експериментальним шляхом можливість створення єдиної оптимальної та раціональної методики навчання виразного читання учнів початкових класів у навчально-виховному процесі; обгрунтувати ефективність уроків читання за умов цілеспрямованого керівництва процесом оволодіння виразним читанням. Такий напрям пошуку слід вважати доцільним та перспективним, оскільки він пов'язаний з удосконаленням викладання навчального предмета – читання.

У дослідженні ми виходили із припущення: якщо в навчально-виховному процесі врахувати 1) специфіку навчальних текстів для початкових класів; 2) особливості методики вивчення художніх творів різних жанрів; 3) єдність аналізу і синтезу як однієї із дієвих засад мовленнєвої практики; 4) психо-фізіологічні процеси, що відбуваються під час формування знань, умінь та навичок у молодших школярів; 5) ступінь засвоєння школярами навчального матеріалу на різних етапах; 6) педагогічну майстерність керівництва процесом формування виразного читання в школярів, то:

- забезпечується успішне і більш швидке засвоєння навчального матеріалу, формування виразного читання у зв'язку з раціональною методикою вивчення і посиленням практичного її спрямування;
- підвищується розвиваючий ефект навчання.

Для вирішення визначених завдань опрацьовано і застосовано **методику дослідження**, яка включала, крім спеціальних спостережень за роботою вчителя і учнів на уроках читання в початкових класах, безпосереднього вивчення досвіду роботи вчителів, теоретичного аналізу в розв'язанні ряду питань, **педагогічний експеримент** у двох його частинах: констатуючій та формуючій.

У теорії і практиці навчання виразно читати в початкових та середніх класах спостерігались і досить вдалі узагальнення на основі досліджень А.Й.Капської, Г.А.Олійника, що викладено у відповідних методичних

посібниках – “Як навчати учнів виразно читати” (1978 р.), “Виразне читання в початкових класах” (1981 р.). [4;9]

Отже, розроблено теоретичну структуру та зміст виразного читання, визначено теоретико-практичні положення техніки і логіки мовлення, емоційно-образної виразності, особливості читання творів різних жанрів. Однак не опрацьовано достатньою мірою застосування зазначених основ виразного читання у навчально-виховному процесі уроку, особливо в початкових класах; не визначено взаємозв'язки компонентів виразного читання та послідовність їх використання в уроці читання, способи ефективної підготовки текстів до виразного читання й аналізу їх з дітьми, специфіку цієї роботи протягом уроку. У цілому йдеться про опрацювання шкільної методики виразного читання в початкових класах з урахуванням основ професійного мистецтва, специфіки уроку читання та вікових можливостей молодших школярів. Саме на з'ясування зазначених аспектів спрямоване наше дослідження.

Праці М.Р.Львова, Т.Г.Рамзаєвої, Л.О.Горбушиної, О.Я.Савченко, Н.Ф.Скрипченко, Г.П.Коваль, С.І.Дорошенка, А.Й.Капської та інших з питань методики читання, в тому числі й виразного, є підґрунтям нашого дослідження.

Про необхідність педагогізації курсу методики виразного читання свідчать і результати констатуючого зрізу, метою якого було – виявити рівні засвоєння виразності читання учнями початкових класів. Обстеженням було охоплено 1427 учнів 50 шкіл Рівненської, Тернопільської та Волинської областей. Розв'язання цього завдання дало змогу з'ясувати реальні їхні можливості у оволодінні виразністю читання та прогнозувати подальші шляхи удосконалення методики її формування.

Виконання дітьми завдань оцінювалося за такими показниками: виразне читання із відповідними до змісту тоном та відтворенням пауз на розділових знаках; монотонне читання без відтворення пауз. За основні критерії визначення рівнів розвитку виразності бралися: творче застосування знань про техніку мовлення та відповідних умінь, логічну та емоційно-образну виразність, про засоби виразного читання, жанрову специфіку творів у межах програми початкових класів.

Для проведення експериментального зрізу по класно було використано прозові та віршовані тексти з читанок для 1-3 класів.

Здобуті результати дали змогу виявити три рівні оволодіння виразністю: високий, середній, низький.

Високий рівень (8-10-14 проц. відповідно по класах 1-2-3) властивий учням, які правильно та своєчасно виконують вдих та добір повітря, чітко вимовляють звуки, звукосполучення та слова, дотримуються правил літературної вимови, активно використовують властивості голосу – правильно інтонують розповідні, питальні, окличні та спонукальні речення залежно від місця логічного наголосу (найголовніше слово) в реченні, вміють знайти і відтворити в мовленні логічний наголос для тексту в цілому (логічний центр). Ці учні передають авторські думки, почуття. Читання їхнє наближається до дійового.

Середній рівень (24-30-32 проц.) характеризується відтворенням пауз на синтагмах та розділових знаках. Але при цьому школярі недостатньо звертають увагу на логічні наголоси в реченнях та виділення логічного центру в тексті, що обезбарвлює мовлення та читання.

Низький рівень (68-60-54 проц.) відзначається затрудненнями в доборі повітря, зривом голосу, порушенням орфоепічної вимови, відсутністю вміння інтонувати речення, спотворенням смислу фрази та думок автора, нерозумінням головної думки навчального тексту.

Середній та низький рівні сформованості виразного читання в цілому свідчать про несистематичність роботи відповідного змісту, її недосконалість.

Причини і характер відставання виразності виявляються в якісному аналізі результатів констатуючого зрізу: некерованість диханням (вдих, видих, затримка), нечіткість вимови (дикція, артикулювання звуків та слів), інтонаційно-вимовна недосконалість (орфоепічна вимова слів та інтонування речень), відсутність емоційно-образної виразності (тон читання, передача авторських думок та почуттів). Наслідком зазначених відставань є фальшиве звучання голосу, порушення плавності читання, спотворення смислових зв'язків, артикуляційні та орфоепічні помилки, логічно недосконале читання (без урахування логічного наголосу для речення, логічного центру для тексту).

Дані якісного аналізу свідчать про недоліки роботи над правильним мовленнєвим диханням (фізіологічна основа виразного читання), відсутність належного контролю за артикуляцією звуків та вимовою слів, системи роботи з формуванням навичок логічного та дійового читання. Останнє значною мірою досягається поєднанням смислового (в тому числі композиційного) та лексико-стилістичного аналізів.

Матеріали констатуючого зрізу послужили основою для визначення теоретико-практичного спрямування експериментальної методики навчання: знайомити дітей у процесі уроку з технікою мовлення, посилити увагу до формування навичок логічного читання, розвивати навички дійового читання (емоційно-образне усвідомлення тексту), забезпечити в структурі та змісті уроку умови для становлення виразності читання та визначити ефективні способи навчання під кутом зору досліджуваної проблеми.

Техніка мовлення, логіка читання, емоційно-образна виразність – три взаємопов'язані, взаємодіючі компоненти, що становлять основу виразного читання (А.Й.Капська, Г.А.Олійник, Г.П.Коваль, Б.А.Буяльський, С.М.Кучеренко). У пошуках ефективних засобів формування виразності ми дійшли висновку, що ефективність методичної роботи одночасно із вказаними основами виразності значною мірою залежить від впровадження у

навчально-виховний процес спеціальних лінгводидактичних принципів навчання: цілісність, усвідомленість, доступність, поступовість, мовленнєва спрямованість, комплексний підхід до вивчення слова на уроці, єдність аналізу та синтезу в опрацюванні навчального тексту.

Визначальними для нашого дослідження стали висновки психологів та методистів про розвиваючий характер навчання. Весь навчально-виховний процес спрямовувався на вирішення завдань розумового розвитку школярів, їхніх особистісних якостей, пізнавальних здібностей – стійкої уваги, пам'яті, спостережливості, аналітико-синтетичних вмінь порівнювати, узагальнювати, доводити, обґрунтовувати, виявляти причиново-наслідкові зв'язки, проводити аналогію; творчих здібностей, самостійності, навичок самоконтролю. Особливого значення надавалося розумовим операціям, основними формами яких є аналіз, синтез, порівняння, класифікація. У сучасній дидактиці прийом порівняння використовується для створення і розв'язання пізнавальних завдань (О.Я.Савченко). У нашому дослідженні вони важливі для усвідомлення фактичного змісту тексту, літературознавчих компонентів та формування навичок дійового читання.

У дослідженні ми виходили з того, що читання – особлива мовленнєва діяльність школяра, виразне читання – сукупність мовленнєвих навичок, кожен акт виразного читання – складне синтетичне явище, в основі якого лежать мовленнєві дії. Отже, активна мовленнєва практика – основний спосіб розвитку виразності. Ми розглядаємо процес навчання виразного читання як процес подальшого мовленнєвого розвитку дитини.

Здійснення мовленнєвого підходу на уроках читання вимагало реалізації завдань з розвитку мовлення в усій сукупності, організації різних видів мовленнєвої діяльності, підсилення практичної спрямованості навчання. У системі навчання на уроках читання втілювався принцип першочергового розвитку усного мовлення, бо він – основа оволодіння різними видами мовленнєвої діяльності.

Мовленнєвий підхід пов'язаний з пошуком раціональних методик викладання на уроці читання, із зосередженням на розвиткові відповідних умінь і навичок, із збагаченням словника учня, бо саме ці фактори становлять основу формування техніки читання. Важливим було планування на уроках таких видів і форм роботи, які б максимально сприяли становленню орфоепічно правильного мовлення, розвиткові мовленнєвого слуху, бо останнім забезпечується оволодіння орфоепічними та інтонаційно-вимовними вміннями та навичками, читанням в цілому.

Лінгводидактичні засади дослідження пов'язані з основними положеннями праць психофізіологів про необхідність урахування вікових можливостей дітей у навчально-виховному процесі, сутність мовленнєвої діяльності, особливості процесу розвитку техніки читання та засвоєння літературознавчих компонентів, визначення завдань для відповідних словесних дій у дійовому читанні, специфіку формування образного мислення та яви, навчального досвіду дитини.

Розвиток мовленнєвих умінь та навичок, словесних дій у дослідному навчанні забезпечувався системним підходом до організації навчання на уроці, а також внаслідок актуального усвідомлення та формування свідомого контролю у дітей.

Сукупність психофізіологічних та лінгводидактичних засад допомогли у визначенні характеру діяльності вчителя та учнів на уроці. На основі теоретичного аналізу та практики навчання ми дійшли висновку, що результативність формування виразного читання досягається дотриманням відповідних вимог до методики навчання виразності – поглибленим опрацюванням фактичного та емоційно-образного змісту навчального тексту, посиленою увагою до засобів виразного читання, застосуванням їх у системі роботи на уроці з урахуванням вікових можливостей школярів, їхнього досвіду навчання. Отже, постає завдання втілення зазначених вимог у способах керівництва процесом навчання на уроці, які були б зорієнтовані на відпрацювання виразності читання.

Способи керівництва (методи, прийоми, форми та засоби навчання) реалізовано нами за допомогою відповідних дидактичних структур та змісту уроків читання різних типів, в яких враховано: 1) етапи засвоєння знань; 2) характер навчального матеріалу. Започаткувала та ґрунтовно опрацювала такі дидактичні структури і зміст Г.П.Коваль.

Опрацьовані дидактичні структури уроків читання орієнтують на оптимальний урок, втілюють провідні ідеї навчальних програм, психологічні та психолого-педагогічні вимоги до уроку, до змісту та навантаження його і кожного етапу, в яких передбачено конкретну роботу над формуванням виразного читання. Отже, в експериментальній дидактичній структурі закладено оптимальний зміст та визначено ефективні способи навчання з урахуванням тих недоліків, які спостерігаються в практиці навчання. Тільки цілеспрямована та доцільна робота над текстом готує і формує виразне читання.

Завдання експериментальної методики полягало в знаходженні раціональних форм поєднання аналізу і синтезу на уроці. Синтетична діяльність (зв'язне мовлення, читання та робота над текстом в цілому) у експериментальній методиці переважала під час повторення виучуваного матеріалу та в кінці опрацювання нового тексту (робота над фактичним змістом, узагальнююча бесіда, виразне читання, творче застосування знань). На початковому етапі вивчення нового тексту переважав аналіз (підготовка до читання, первинне читання, повторне).

Експериментатор дбав також про практику звукової роботи на уроці (по можливості), бо вона сприяє розвиткові уваги до слова, мовленнєвого слуху. Саме це важливе під час оволодіння орфоепічними вміннями і навичками, технікою читання та виразністю.

Значна увага в дослідному навчанні приділялась лексичній роботі, бо від неї залежить розвиток слововживання, техніки читання. З метою збагачення активного словника дітей, полегшення слововживання на етапі повторного читання і протягом уроку застосовувались синонімічне читання, робота над багатозначністю слів.

Експериментальні уроки були спрямовані на розвиток образного мислення учнів, умінь бачити внутрішнім зором те, що відповідає словесному авторському змалюванню. Розв'язанню цих питань допомагали завдання, якими вчитель викликав у школярів живі образи про дійсність, що криється за словами тексту (визначити – що можна побачити, почути, відчувати на дотик тощо). Усе це зосереджує учня на деталях тексту, привчає до розуміння описів. Систематичною і різноманітною за формою була словникова робота, бо вона забезпечує усвідомлення ідейно-образного та фактичного змісту навчального тексту, розвиток навичок зв'язного мовлення та виразного читання.

Для формування виразного читання важлива також і синтаксична робота, якої було достатньо в експериментальному навчанні, - творення та вживання словосполучень, усвідомлення структури речень, їх побудови та інтонування, складання текстів. У дослідному навчанні багато уваги приділялось аналізу фактичного та емоційно-образного змісту тексту (з опорою на читання). Осмислення зображувальних засобів у процесі лексико-стилістичного аналізу, опрацювання партитури читання, емоційний аналіз, з'ясування авторської позиції, характеристика дійових осіб та їх поведінки сприяли формуванню виразності читання дітей.

Опрацювання вихідних основ побудови навчально-виховного процесу забезпечило визначення раціональних шляхів оволодіння теорією і практикою виразного читання.

Опрацьована методика навчання виразності систематично застосовувалася під час дослідного навчання в експериментальних класах (1991-1995 н.р.), починаючи з перших, враховувались вікові особливості дітей, пристосовувались відповідно форми роботи та їх зміст.

З метою з'ясування ефективності експериментального способу навчання на заключному етапі був проведений контрольний зріз, за методикою аналогічній до констатуючого. За результатами кількісного контрольного зрізу визначена ступінь засвоєння та сформованість виразного читання. Порівняльний аналіз показників експериментальних та контрольних класів свідчить про значні успіхи учнів експериментальних класів у оволодінні виразністю (3 ступінь – регулятивно-виразний – 73,1% в експериментальних третіх класах проти 45% в третіх контрольних). (Див. табл. 1.)

Таблиця 1.

Рівні сформованості виразного читання в учнів (2-3 класи) (у %)

Рівні сформованості	Початок навчального року				Кінець навчального року			
	Контр. класи		Експер. класи		Контр. класи		Експер. Класи	
1. Емоційно-естетичний	–	–	52,7	51,7	–	–	17,4	16,7
2. Соціально-моральний	–	12,9	25,2	27,5	–	19,4	63,8	43,3
3. Регулятивно-виразний	–	6,5	22,1	20,8	–	12,7	18,8	40,0

Одержані дані свідчать про те, що під впливом цілеспрямованого навчання значно збагатився досвід оволодіння виразним читанням учнів, що навчалися в експериментальних класах; особливо помітним є зростання другого та третього рівнів серед учнів експериментальних класів, значна кількість яких оволоділа навичками дійового читання, читанням залежно від головної думки і смислу тексту за партитурою; свідоме та творче ставлення до вивчення тексту – важлива умова ефективного формування культури виразності читання художнього твору та відтворення її у мовленні молодших школярів; набуття виразності читання (регулятивно-виразний рівень) значно удосконалюється, якщо систематично і послідовно вести роботу з формування виразного читання протягом навчального року (років).

Отже, на основі дослідження можна зробити такі висновки:

1. Ефективність методичної роботи з формування виразного читання значною мірою забезпечується послідовним впровадженням у навчально-виховний процес спеціальних лінгводидактичних принципів навчання: мовленнєва спрямованість, комплексний підхід до вивчення слова на уроці, єдність аналізу і синтезу в опрацюванні навчального тексту.

2. Результативність формування виразного читання досягається дотриманням певних вимог до навчання виразності – поглибленим опрацюванням фактичного та емоційно-образного змісту тексту; посиленою увагою до засобів виразного читання – техніки мовлення, логіки мовлення та читання, застосування їх у структурі уроку з урахуванням вікових можливостей школярів, їхнього досвіду навчання.

3. Формування виразного читання на уроці – це система роботи над текстом, що здійснюється протягом усіх етапів його опрацювання.

4. Стрижневим завданням під час навчання виразності на уроці є цілеспрямоване формування дійового читання. Воно досягається внаслідок спеціально спрямованого аналізу тексту - смислового та композиційного, емоційно-образного в поєднанні з лексико-стилістичним. Тільки за такого підходу створюються умови для ефективного формування у молодших школярів виразного читання.

5. Засвоєнню логічного читання як однієї з найважливіших складових виразності сприяє застосування таких засобів: визначення головної думки, логічного центру, пауз, логічних ланок, логічних наголосів, мелодики, тону та інтонації. Експериментальним навчанням доведено ефективність цієї роботи як для глибокого усвідомлення тексту (один із видів опрацювання його фактичного змісту), так і для розвитку виразного читання.

6. Вирішальним фактором у розвитку виразності читання є дидактично обґрунтована структура уроку, спрямована на систематичну роботу над цією якістю, що передбачає сукупність навчально-виховних завдань як за змістом, так і прийомами та формами роботи, визначених діючою програмою з читання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 291с.
2. Буяльський Б.А. Поезія усного слова. Азбука виразного читання. Книга для вчителя. - 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Рад. шк., 1990. – 235с.
3. Дорошенко С.І., Вашуленко М.С., Мельничайко О.І. та ін. Методика викладання української мови: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1989. – 423с.
4. Капська А.Й. Виразне читання. / Практичні і лабораторні заняття: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1990. – 175с.
5. Коваль А.П. Методика преподавания русского языка в школах с украинским языком обучения: Учебное пособие. – К.: Вища школа, 1989. – 311с.
6. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Захарчук З.О. та ін. Методика викладання української мови: Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. – Рівне:РДГУ, 2002. – 158с.
7. Коваль Г.П., Павелків Р.В., Сілков В.В. та ін. Зміст, дидактичні структури та методичне забезпечення уроків початкових класів (психологічні та педагогічні аспекти): Навчально-методичний посібник для студентів педагогічних факультетів. – Рівне:РДГУ, 2003. – 152с.
8. Львов М.Р., Рамзаева Т.Г., Світловська Н.М. Методика навчання російської мови в початкових класах. – М.: Просвещение, 1987 (рос. мовою). – 415с.
9. Олійник Г.А. Виразне читання: Основи теорії: Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. – К.: Вища школа, 1995. – 207с.
10. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-2 класи. – К.: Початкова школа. – 2001. – 296с.
11. Програма середньої загальноосвітньої школи, 1-4 (1-3) класи. – К.: Освіта, 1997. – 206с.

Одержано редакцією 14.02.2003

УДК: 371: 811.161.2(07) Т.Б.Суржук

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНЕ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ

У процесі навчання читати в початковій школі здійснюється формування повноцінного сприймання, розуміння, відтворення художнього, художньо-пізнавального тексту, дитячої книжки шляхом засвоєння відповідних навчальних і читацьких умінь [2,50]. Забезпеченням якості уроків читання у початковій школі передбачається пряма залежність проектування навчального змісту і методичного забезпечення від індивідуальних особливостей школярів. Досягти оптимального розвитку повноцінної читацької навички неможливо без реального знання потенційних можливостей дітей, прогнозування потреб їхнього розвитку [1].

Положення сучасних концепцій початкової мовної освіти в Україні щодо підвищення рівня мовленнєвого розвитку, який у курсі **читання** є провідним напрямом, зорієнтовує вчителя не обмежуватись оцінкою навченості учнів, а стимулювати їхні особисті досягнення. Перед вчителем початкових класів постають завдання показати на уроці читання, що кожен учень здатен навчитись читати, накопичити особистий читацький досвід, розвивати бажання читати самостійно.

У програмі для середньої загальноосвітньої школи (1 – 4 класи) зазначено: “Реалізація завдань предмету читання передбачає систематичне формування в учнів навичок правильного, свідомого читання, умінь читати швидко, не змішуючи слова, схожі за буквеним складом ...” [2]

На уроках читання вчитель приділяє постійну увагу виявленню в дітей рівнів сформованості способів і правильності читання, якостей навичок і відповідно застосовує методику диференційованого навчання” [3, 23].

У I півріччі 2-го класу переважна більшість дітей оволодіває всіма способами читання, але окремі з них ще вимагають значної уваги і допомоги вчителя. В цей період відбувається перехід на читання цілими словами. І тому необхідною умовою повноцінної читацької діяльності є уважне ставлення до слова на будь-якому з її етапів. Повинен відбутись перехід від сприймання слова як набору букв до його образу, що “увійде в довготривалу пам’ять малюка, як ціле, що має мовне значення” [5].

Беручи до уваги різний розвиток емоційно-вольових якостей школярів, вчитель усвідомлює, що перехід на читання цілими словами з інтенсивним формуванням темпу читання вголос і одночасним засвоєнням уміння читати мовчки, оволодіння умінням схоплювати зміст тексту, випереджаючи прочитування, неоднаковий. Якщо слідувати тому змісту, який вбачає в читанні кожна дитина,

ЗМІСТ

Передмова.....	4
1. Постоловський Р.М.	5
ЧАСТИНА І. ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.	7
2. Павелків Р.В. Молодший школяр у моральному вимірі міжособистісних відносин.....	7
3. Кіндрат В.К. Формування національної свідомості молодших школярів.....	12
4. Кочкарьова Л.Б. Громадянське виховання молодших школярів.....	17
5. Зубілевич М.І. Формування активної життєвої позиції сучасного підлітка (на прикладі скаутів).....	20
6. Хорошковська О.Н. До проблеми розвитку українського комунікативного мовлення першокласників.....	22
7. Коваль Г.П. Фонетичні знання, уміння та навички у мовно-мовленнєвому курсі початкового навчання української мови.....	24
8. Лещенко Г.П. Мовленнєва компетенція як основний компонент комунікативної україномовної компетенції школярів.....	29
9. Михасюк Т.В. Мовленнєвий розвиток молодших школярів засобами народознавства (на матеріалі народного календаря).....	33
10. Пономарьова К.І. Система лексичних вправ як засіб формування комунікативних умінь молодших школярів.....	36
11. Петрук О.М. Про застосування функціонально-комунікативного підходу під час вивчення граматичного матеріалу.....	39
12. Артемова О.І. Модель розвитку креативного мовлення молодших школярів: теоретичні та практичні аспекти.....	41
13. Шевчук Т.Б. Реалізація лінгвістичного компонента у змісті навчання української мови в початкових класах.....	45
14. Лук'яник Л.В. Етимологічний аналіз як засіб розвитку мовлення.....	48
15. Коченгіна М.В. Пропедевтика складного речення у початкових класах як складова повноцінного мовленнєвого розвитку молодших школярів.....	51
16. Захарчук З.О. Особливості навчання молодших школярів виразно читати.....	54
17. Суржук Т.Б. Диференційоване навчання на уроках читання.....	58
18. Борова В.Є. Логоказка як засіб коригування звукової культури мовлення старших дошкільників і молодших школярів.....	62
19. Маліновська Н.В. Особливості мовної підготовки дітей до школи.....	64
20. Якимчук Р.І. Корекція мовлення першокласників.....	66
21. Прищепя О.Ю. Формування графічних навичок письма у першокласників.....	68
22. Сілков В.В. Теоретико-методичні основи особистісно-зорієнтованого формування поняття числа у молодших школярів.....	70
23. Приймак О.П. Методика вивчення табличного додавання і віднімання з переходом через десяток.....	74
24. Сілкова Е.О. Передумови особистісно-зорієнтованого формування поняття числа у молодших школярів.....	79
25. Гібалова Н.В. Система вправ як засіб диференціації навчання математики в початкових класах.....	82
26. Шутяк В.Г., Шутяк Ж.В. Міжпредметні зв'язки у навчанні молодших школярів (на матеріалі уроків трудового навчання й математики).....	84
27. Шпакова В.С. Врахування вікових особливостей 6-річних першокласників в організації навчальної діяльності.....	88
28. Поніманська Т.І. Формування гуманістичних цінностей у дітей 7-го року життя.....	90
29. Петренко О.Б. Врахування гендерних особливостей молодших школярів у навчально-виховному процесі.....	92
30. Будз М.М. Дитяча музика В.Косенка в естетичному вихованні молодших школярів.....	98
31. Якимчук С.Н. Педагогічні принципи ефективного впливу музики на процес виховання.....	100
32. Рябоконт В.І. Писанкарство на уроках образотворчого мистецтва.....	102
33. Табаровець Л.М. Лінгвістичні засади навчання іноземних мов (початкова школа).....	107
34. Іванова Л.І. Літературна освіта молодших школярів у системі розвивального навчання.....	110
35. Грипич С.Н. Психолого-педагогічні умови морального виховання молодших школярів засобами дитячої літератури.....	112
ЧАСТИНА ІІ. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДО РОБОТИ В УМОВАХ 4-РІЧНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	117
36. Вашуленко М.С. Перспективи модернізації початкової мовної освіти.....	117
37. Гетманчук Н.О. Комунікативна спрямованість вивчення прийменників у курсі української мови вищої школи.....	122

38. Лесняк Н.В. Мовленнєва практика на заняттях образотворчого мистецтва.....	126
39. Богущ А.М. Підготовка студентів до здійснення наступності і спадкоємності дошкільної і початкової ланок у системі неперервної освіти	129
40. Воробйов А.М. Психологічні особливості пізнавальних процесів молодшого школяра	131
41. Безкоровайна О.В. Педагогічні аспекти гуманізації особистості вчителя в умовах демократизації шкільного життя.....	134
42. Литвиненко С.А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності	136
43. Янцур М.С. Профорієнтаційна робота вчителями початкової школи.....	138
44. Михальська В.Р. До проблеми функцій вчителя початкових класів (управлінський аспект).....	142
45. Манжелій Н.М. До проблеми забезпечення наступності між дошкіллям і початковою ланкою освіти	145
46. Дичківська І.М. Інноваційна компетентність педагога як показник готовності до впровадження сучасних технологій дошкільної та початкової освіти	147
47. Ярмак Т.М. Інструментальна підготовка майбутнього вчителя музики початкової школи	150
48. Мельник Ю.С. Організація індивідуального навчання в телекомунікаційному освітньому середовищі	152
49. Байбара Т.М. Місце фахової методики у процесі формування педагогічного мислення майбутніх учителів початкових класів	155
50. Можайкіна О.С. Формування особистості неповнолітнього в контексті запобігання протиправної поведінки.....	158
51. Вербець В.В. Соціально-педагогічний моніторинг у навчально-виховному процесі	162
52. Лопухівська А.В. Особливості організації виховної роботи в сільських загальноосвітніх навчальних закладах	164
53. Присяжнюк Н.І. Навчальна домашня робота учнів початкових класів.....	167
54. Трофімчук В.М. Принцип комунікативно-особистісної організації навчальної діяльності у навчанні англійської мови на немовних факультетах.....	170
55. Дуброва А.С. Принцип новизни у комунікативному підході до оволодіння діалогічним мовленням на заняттях англійської мови	171
56. Мороз Л.В. Кушнір Н.В. Особливості перекладу на заняттях з іноземної мови немовних спеціальностей.....	174
Відомості про авторів	176

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 26

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор збірника наукових праць Коваль Г.П.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Хомяк О.Л.

Здано до набору 24.03.2002 р. Підписано до друку 25.04.2003 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 26,83. Обл. вид. арк. 27,23. Замовлення № 18/1. Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі

Рівненського державного гуманітарного університету

33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 26. — Рівне: РДГУ, 2003. — 170 с.**

ISBN 966 — 7281 — 07 — 7.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, психології, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20